

KÉT JUBILEUM

Két jelentős, egymással szorosan összefüggő, kerek évfordulóhoz érkezett idén a pécsi kulturális élet. Júniusban lesz ötven esztendeje, hogy alakult a Janus Pannonius Irodalmi Társaság, s április 16-án múlt negyven éve, hogy megjelent a SORSUNK, a társaság folyóirata.

A SORSUNK negyedik számában, 1941 őszén, Lovász Pál, a Janus Pannonius Társaság főtájkára a sikeres munka jóérzésével és öntudatával emlékezett az első évtizedre, s ugyanabban a számban egy fiatal pécsi költő, az akkor 25 éves Csorba Győző, aki a társaság által addig kiadott 16 könyvről írt, az „életképesség” jelének minősítette már magát a főnmaradást. Évtizedek teltek el azóta, de megállapításai ma is igazak, a társaság és folyóirata reá került a magyar irodalom- és művelődéstörténet fényes lapjaira, és máig ható eleven erő a helyi irodalom-művészeti életben.

A Janus Pannonius Társaság 1931. június 10-én tartotta alakuló közgyűlését az akkori Nemzeti Kaszinó (ma Helyorségi Művelődési Otthon) dísztermében. Az alakulás nem volt példa és előzmény nélküli, mert a múlt század utolsó évtizedeitől kezdődően Kecskeméttől Kolozsvárig és Kaposvárig, szinte minden magyar városban létrehozták a helyi művészeti-irodalmi társaságokat. Hogy a korábbi sikertelen próbálkozások után 1931-ben, a világgazdasági válság kellős közepén végre Pécsen is életképes társaság alakulhatott, abban nagy szerepe volt az 1923-ban ide helyezett egyetem bölcsészkarán összegyűlt szellemi erőnek, a megye és a város irodalmi érdeklődésű vezetőinek, az itt élő írónak, s nem utolsósorban egy lankadatlan szervezői munkájának, Lovász Pál költőnek.

A Janus Pannonius Irodalmi Társaság nem kevesebbet tűzött ki célul, mint azt, hogy a vidéki szellemi erőket összefogásával csökkenti „a mértékeltelen központosítás... káros hatását”, hogy „a gazdasági válság következtében” mostoha helyzetbe került írónak kiadót, társadalmi tekintélyt szerez, hogy az irodalom és a művészetek új reneszánszát, a Dunántúli szellemi központját teremti meg Pécsen. Nyilvánvaló tehát, hogy Janus Pannonius nevének vették föl, akinek ferrari tanulóújsárai „hegyen túli barbárnak” láttak, de aki költészetével az irodalom „irigyelt szülőhelyévé” tette hazáját, aki valaha nemcsak pécsi püspök, hanem „pécsi író” is volt.

A sok szempontból máig időszerű program készítői, nem társaságosdító akartak játszani, hanem irodalmi életet teremteni Pécsen. Ebben a törekvésben Lovács Pálnak kezdettől fogva társa Várkonyi Nándor, egyetemi magántanár, könyvtáros, irodalom- és művelődéstörténész, a SORSUNK majdani főszerkesztője. Velük együtt tevékenykedik többek között Tolnai Vilmos nyelvészprofesszor, Birkás Géza a francia tanszék, Halassy Nagy József a filozófiai tanszék vezetője. A vállalkozáshoz szükséges társadalmi súlyt és anyagi támogatást a megye és a Dunántúli néhány, tiszteltbeli tagja választott közéleti tekintélye adta, illetve szerezte, mindekenélkül a művészeteket pártoló, az irodalomért önzetlenül fáradozó Fischer Béla alispán. Országos rangot viszont, különösen a kezdeti időkben, azok a Pécsről elszármazott írók jelentettek, akik nevükkel és tapasztalatukkal a helyiek mellé álltak. Babits Mihály a társaság alakuló ülésére jött – harminc év után – ismét Pécsre, hogy a Kisfaludy Társaság üdvözlését elmondja és verseiből olvasson föl. Surányi Miklós, a korszak Pécsről indult, népszerű írója, már a szervezésben részt vesz, s haláláig, 1936-ig, mint a Janus Pannonius Társaság elnöke tevékenykedik, szinte minden rendezvényre ide utazik Budapestre. De ugyanilyen lelkesedéssel dolgozik a későbbi

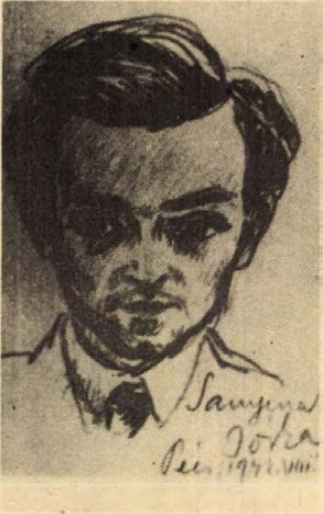

Erdélyi József rajza Lovász Pálról és Weöres Sándorról (1942)

társelnök, Kodolányi János is. A társaság az eleven irodalmi életet a negyedévenként ismétlődő „felolvasó ülésekkel”, a Janus Pannonius Társaság Könyvtára sorozatban megjelent kiadványokkal, majd a SORSUNK című folyóirattal teremtette meg. A régi vármegyháza dísztermében tartott felolvasó ülések rendszerint vers, elbeszélés, tanulmány hangzott el, s a már említett Babits Mihályt követően többek között olyan idősebb és fiatalabb hírességek szerepeltek, mint Móricz Zsigmond, Fülöp Lajos, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Veres Péter. Erdélyből Dsida Jenő, Kós Károly, Tompa László. A társaság kiadványsorozatában jelent meg például Huszti József híres Janus Pannonius-monográfiája, Weöres Sándor, Csorba Győző két-két-könyve, Bárdosi Németh János, Takáts Gyula, Lovász Pál, Várkonyi Nándor könyve.

A társaság működésének minőségileg új szakasza kezdődött el 1941-ben, amikor a SORSUNK megindult. Ezeve-tudva ezt „tagjai sorába választotta mindazon írókat, akik Dunántúli lakói, szülőit, vagy akiknek munkásságában ezzel a tájjal való szellemi kapcsolatuk és együttérzésük kifejezésre jutott.” Az új tagok között ott vannak már azok a fiatalok is, akik a társaság tüzehelye körül nevelődtek, Weöres Sándor és Csorba Győző a vezetésében és a SORSUNK szerkesztőségében is helyet kap.

A SORSUNK szellemi karakterét Várkonyi Nándor főszerkesztő érdeklődése és igényessége határozta meg, de méltó társakra talált a társaság szerkesztőkben, Lovász Pálban, Makay Gusztávban, Weöres Sándorban, később Bárdosi Németh Jánosban és Csorba Győzőben is. A tetőpontjára hűgő népi-urbánus vitában nyilvánosan nem kötelezte el magát egyik tábornak sem, de a SORSUNK minden számából látszott, amit Várkonyi Nándor később maga megvallott, hogy a haladást vállaló népiek oldalán állt. Nem ok nélkül írta neki Veres Péter 1943. október 30-án, hogy „a között a néhány lap között, amelyekkel szellemi közösséget és kötelezettséget érzek, a SORSUNK is ott van...” Igen, a SORSUNK a Dunántúlon, s kiáltóképpen Baranyában megérett, németesítő törekvésekkel szemben a „Magyar Dunántúl” eszményét őrizte és szilárdította. „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”, hirdette a Zrínyi idézet a folyóirat minden számának borítóján. S a nívós szépirodalmi közlemények mellett sorra helyet kaptak a lapban a társadalmi kérdésekkel, a magyarság helyzetével, jövőjével foglalkozó, sokszor németellenes, antifasiszta, polgári demokratikus alaphangú szociológiai, közgazdasági írások, tanulmányok is. Ilyen tárgyú mű-

vével lett munkatárs például Erdei Ferenc, Veres Péter, Darvas József, Jócik Lajos.

A SORSUNK főszerkesztője jó arányérzékkel döntött a pécsi-dunántúli, illetve az ország más részében élő, vagy budapesti írók szerepeltetésének kérdésében is. A munkatársak között súlyuknak megfelelően jelen voltak a helyiek és a dunántúliak, s különös figyelmet élveztek a pályakezdek. Számos, azóta országos hírűvé lett írónak, például Simon Istvánnak, Mészöly Miklósnak, Fodor Andrásnak a SORSUNK közölte első írásait. S szívesen jelentek meg itt a nem a Dunántúlon élők is, mert a SORSUNK-ban való megjelenés egyenértékű volt a budapesti folyóiratokban, a Magyar Csillagban, vagy a Válaszban való közléssel.

A Janus Pannonius Társaság a német megszállást megelőző hónapokban még tagítani igyekezett addigi működési körét, vasárnap délelőttönként a munkások számára rendezett irodalmi műsorokat a Pécsi Nemzeti Színházban, de 1944. március 19-én tulajdonképpen megszűnt, s munkáját 1946-tól a Batsányi János Társaság folytatta. A SORSUNK új száma viszont fél éves szünet után 1945. májusában, mint a „dunántúli magyar írók munkaközösségének” lapja, 1946-tól mint a Batsányi Társaság folyóirata továbbra is megjelent, fontos szerepet vállalva a romokban heverő ország szellemi újjáépítésében, új írók elindításában. 1948-ban a Batsányi Társasággal együtt szűnt meg.

Nehéz idők jöttek megint, de az írók itt maradtak, s legfeljebb elhallgattak. S akik mégsem, azok 1948-tól a Magyar Írók Szövetsége helyi csoportjában tevékenykedtek, az 1949-ben három számot megért első, majd az 1952-től 1956-ig élő második Dunántúli című folyóiratban, 1958-tól pedig a Jelenkorban közölték és közlik írásait. Közben persze sokan elmentek, és sokan ide jöttek, de a folyamat immár fél évszázada megszakítatlan, s néhány évet leszámítva, negyven esztendeje van már Pécsnek irodalmi-művészeti folyóirata.

Amikor visszatértünk az időben, szép elhatározásokat, felelős döntéseket, és nagyszerű eredményeket látunk, s nyilvánvalóvá válik, hogy lefeljebb egy szeme vagyunk a láncnak, amely hátra, s reméljük, hogy előre is elnyúl az időben. S nyilvánvalóvá az is, hogy az ötven évvel, és a negyven évvel ezelőtt itt nemes célokért szövetkező elődöknek multhatatlan érdemei vannak abban, hogy Pécsen ma is országos rangú folyóirat jelenik meg, hogy országosan elismert írók is élni, alkotni tudnak itt.

Bertók László

Egy letűnt írófejedelem nyomában

Herczeg Ferenc: Bizánc

„Itt fekszik az utolsó bizánci császár, aki addig élt, míg vak volt.”

Ha megkérdeztünk volna bárkit is nagyapáink és apáink korában, hogy ki írta ezeket a sorokat, valószínű, hogy mindenki tudta volna. Hiszen Herczeg Ferenc neve fogalom volt hosszú évtizedeken át. Kötelező olvasmány, iskolai, színházi élmény. Mi már csak a legendából ismertük a nevét, esetleg kíváncsiságból olvastunk tőle valamit, de fiaink kérdően ütik fel a fejüket, ha netalán valahol hallják: Herczeg Ferenc. „Az ki?”

Herczeg műveit 1945. után nem adták ki, darabjai nem kerültek bemutatásra. Életművét kétes értékűnek ítélték, elkönyvelték, mint a régi úri osztályok szórakoztatóját, a konzervatív szemlélet írói megtestesítőjét, „a dzsentri-bűvöllet megvert szerencsétlen milleneumi polgárság” íróvezéré.

Két teljes nemzedék rajongott érte. Hihetetlenül gyorsan és tömegével hullott rá a siker. Még Gyulai Pál fedezte fel, majd Osvát Ernő és Ady is elismeréssel írt róla. (Nincs negyven éves, amikor már az Akadémia rendes tagja, Felsőházi tag, az Új idők főszerkesztője, és ezen kívül híres sportember, párbajhős, színésznek kedvence.) A harmincas években írófejedelmé emelték, Nobel-díjra jelölték, és színházak, tankönyvek munkálkodtak klasszikussá avatásán. Már tudjuk, eredménytelenül. Legendája köddé vált, homályba veszett. A kérdés most csupán az, hogy jogosan-e? Évtizedeken át félrevezették, orránál fogva az olvasókat és a nagyerdeműt? Lehet, hogy így van, de ez akkor olyan ügyesen kellett csinálni, hogy azok ne vegyék észre, és kaviárként egyék a tarhonyát. Valamit nagyon kellett tudnia Herczeg Ferencnek, aminek zajos dicsőségét, rajongóinak tizezreit köszönhetné a kegyelmes uraktól a borbélysegédekig. Kosztolányi Dezső már 1907-ben ezt írta róla a Budapesti Naplóban: „Herczeg Ferenc ma a legnépszerűbb

A Pécsi Nemzeti Színház április 25-én mutatja be Herczeg Ferenc „Bizánc” című darabját.

magyar író, s nagyon jól tudja, mi kell a mi felemás, gondolkodni nemigen szerető és akaró közönségünknek.” Ignotus azt mondta róla, hogy „mondani- valója nincs, de azt jól tudja megírni.” És talán ez volt sikerének titka. De nemcsak ez: kiapadhatatlan változatossággal szolgálta a kor közízlését. Írt vígjátékokat és szomorújátékokat, történelmi regényt és tárcanovellát. Mindig közérthetően és közelvezhetően szólt a páholynak és a kakasülőnek, a hetilap-előfizetőnek és könyv- olvasóknak. Mondanivalójában mindig volt valami, amivel meglepte az olvasót és a színházi nézőt: az újdonság és a tökéletesség benyomását keltette. Botrányokozás, izlésficam, alparásig és színpalhasogatás nélkül tudott lenni szenzációs és népszerű, modern és akadémikus, a fennálló rend öre és astorozója. Megbízhatóan és mértéktartóan szolgálta a közönséget, így az soha nem csalódhatott benne.

Leglátványosabb és legzajosabb sikereit drámáinak köszönhetjük. Darabjainak bemutatásain megjelent az egész uralkodó osztály, a kormányzó családjaival, a Nemzeti Casino, az Országos Casino, a Magyar Tudományos Akadémia és természetesen a Singer és Wolfner könyvkiadó, amely az éppen bemutatott drámát a premierrel egyidejűleg könyv- alakban is megjelentette. A több tucat és sok-sok nevezetes bemutatott megért színműve közül a Bizáncot többször felújították és külföldön is játszották. A háromfelvonásos történelmi tragédia ősbemutatója 1904. április 22-én volt a Nemzeti Színházban. Beregi Oszkarral és Jászai Marival a főszerepekben.

A Bizánc egy nemzet elzüllesztését és pusztulását mutatja be valóban lendületes és nagyarányú kompozícióban. Bizánc újból vezér el Konstantinnal, mint a hun birodalom Attilával. Az író a tizenötödik századba nyúl vissza példáért. A dráma egyetlen napon pereg le, a bizánci császárság összeomlásának napján: 1453. május 29. reggeltől éjszakájáig. A velejéig rohadat Bizáncot viszi szíre, a léha, erkölcsileg lezülleszt, üres és elfehült udvari világot, a főúri haszonlesőket, a harácsoló, aljas kalmárságot és a hazafiatlan köznépet.

Bizánc bünei elrettentő példaként szolgálhattak a korabeli századeleji Magyarországnak, milyen sor vár rá, ha olyan, amilyen. Lerohanja az ellenség, vérben-tűzben pusztul el és, dicstelenül. A darab nem zárja ki az allegorikus értelmezés lehetőségét. Nem tudjuk, és nehéz elhinni, hogy Herczeg ebben a művében a hazugságon épülő, nemesi-polgári magyar úrvilág összeomlására akart volna célozni. Egyetlen rejtett utalást sem találunk erre vonatkozóan, de ugyanakkor a lehetőség kizárását sem. Mindenesetre a korabeli kritika szinte egyértelműen hódolt a Bizánc előtt. Az Újság, a Pesti Hírlap tökéletes műnek tartotta, a Budapesti Hírlapban Alexander Bernát mint klasszikus drámát elemzte, és kulcsdrámát látott benne Bródy Sándor is.

A Bizánc hatásos volt Herczeg Ferenc életében, de nem érdektelen ma sem. A gyáva-ság és árulás, a politikai csel-szövekek olyan káros társadalmi tünetek, amelyekben mindenkor találhat magára vonatkozózt.

A mai olvasó sem tud kibújni a dráma hatása alól, amely kétségtelenül jól előadható, hálásan játszható és Herczeg egyik, ha ugyan nem legjobban sikerült színpadi műve. De a Bizánc, mondanivalójától függetlenül is jelentős írásmű. Gondos szerkesztésű, feszülten egymásba kapcsolódó jelenetekből felépített, sodró erejű dráma, a századfordulás szecesszió dekadens, fülledt dekorativitásával. Nem klasszikus mű, de mestermunka. Lukács György szerint is az író „résztelében legszebb darabja”. Legendás híre megkopott ugyan, de arra érdemes, hogy magyar színpadon helyet legyen.

Egyetlen felújítás természetesen nem határozhatja meg Herczeg Ferenc helyét a magyar drámairodalomban: ez még várat magára. Lehet, hogy végérvényesen igazra lesz Ady Endrének, aki 1902-ben ezt írta a Nagyváradai Naplóban: „Kedvetben vala Szigligeti és elműla. Utána jött Csiky és elműla. Jött és dicsőségben üszik Herczeg Ferenc, és el fog múlni. A jámbor filiszter elmék ne rökönjödjenek meg, mert ez ám igaz.”

Sölym Katalin

PAPACHRISTOS ANDREAS KIÁLLÍTÁSA. A Budapesti Képzőművészeti Igazgatóság Vas utcai szabadtéri galériájában a napokban megnyílt Papa Christos Andreas görög származású szobrászművész kiállítása. A szabadtéri tárlatot D. Fehér Zsuzsa művészettörténész nyitotta meg. A képen: részlet a kiállításból.